

Софія Русова про наступність у трудовому вихованні дітей дошкільного і молодшого шкільного віку

Євген АНТИПІН,

аспірант, старший викладач кафедри педагогіки та психології
Київського університету імені Бориса Грінченка

Розвиток сучасної педагогічної науки пов'язаний із пошуком шляхів реформування освіти в Україні. Ідеї практикоорієнтованості змісту освіти, її спрямованості на особистісний розвиток та самореалізацію особистості беруть початок у попередніх періодах. Отже, педагогічна спадщина діячів минулого може прислужитися сучасній освіті України. Зокрема, соціально-економічні перетворення в Україні кінця XIX – початку XX століття зумовили розвиток різних підходів до вирішення проблеми наступності у вихованні й навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, оскільки розвиток економіки спричинив потребу в підготовці молодого покоління до праці.

З-поміж інших видатних діячів цього періоду вирізняється постать Софії Федорівни Русової. Її значуща педагогічна та громадська діяльність знайшла відображення в працях, опублікованих в окремих книжках і різних педагогічних журналах. Аналіз цих праць дав змогу виокремити ідеї педагога щодо проблеми наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Мета статті – за результатами вивчення теоретико-практичної спадщини Софії Русової дослідити ідеї наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, що є актуальними для сьогодення.

З огляду на проблематику статті, джерельну базу становлять праці Софії Русової та матеріали з фондів різних архівів України. Заслужують на увагу узагальнення різних аспектів творчості відомого педагога, що висвітлені у працях сучасних українських науковців, зокрема: Г.Іванюк «Життєствердність ідей С.Русової про розбудову нової школи в Україні» [3]; О.Венгловська «Внесок С.Русової у розбудову українських дитячих садків» [2]; А.Січкара «С.Русова, К.Маєвська про формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку: ідеї діяльничого підходу» [12]; О.Коваленко «Образ дитини у психолого-педагогічній спадщині С.Ф. Русової» [4]; Д.Огієнко «Софія Русова про трудове виховання дітей дошкільного віку» [5].

У статті «Дитячий сад на національній ґрунті» Софія Федорівна Русова обстоює необхідність організації дошкільних навчальних закладів на принципах єдності з життям, варіативності змісту навчання й виховання дітей. Освіту педагог визнає загальнолюдською цінністю. Вказуючи на суттєву відірваність тогочасної школи від суспільного життя,

педагог називає дитячі садочки тим необхідним містком, що дозволить наблизити школу до життя людей. Адже і школа (йдеться про початкову школу – Є.А.), і дитячий садок, на думку вченої, мають допомогти кожній людині розкрити і використати особистісні ресурси, що закладені в ній природою і становлять середовище життя [7]. Ця ідея знайшла відображення і в практичній діяльності Софії Русової. У фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України зберігаються матеріали, в яких розкривається сутність діяльності Софії Русової у галузі освіти. Зокрема, значний інтерес, з огляду на проблематику дослідження, становлять документи «Завдання відділу дошкільного виховання при Міністерстві народної освіти» (цей відділ очолювала Софія Русова – Є.А.). В документі зазначено, що завданням Відділу дошкільного виховання при Міністерстві народної освіти УНР є необхідність розпочати виховання дітей якомога раніше для їх найкращої підготовки до школи і захисту від небажаних впливів. Серед завдань, відображених у документі, звернімо увагу передусім на такі: допомога всім громадським організаціям у відкритті дошкільних закладів задля розвитку мережі дошкільних інституцій; організація вищих і середніх професійних шкіл для підготовки керівників і педагогів таких інституцій. Для здійснення цих завдань Департамент позашкільної освіти брав на себе організацію підготовки курсів з дошкільного виховання в Києві, закладення постійного музею і лабораторії ручної праці, де ця справа розвивалася б у напрямі націоналізації і більш «свобідної» творчості дитини [13; арк. 8]. Зазначимо, що справа стосовно музею була втілена в життя. В цьому музеї було представлено експонати, зібрані Марією

Данилівною Лавриненко-Мищенко для педагогічного музею Підвідділу допомоги дітям Всеросійського земського союзу, що були передані до Міністерства народної освіти, а згодом до Відділу соціального виховання Народного комісаріату освіти, а зрештою, до Фребелівського педагогічного інституту на певних умовах. Зокрема, користуватися музеєм мають всі заклади, що займаються підготовкою працівників для дитячих установ всіх типів; при музеї має бути організовано класи праці, лабораторія для дослідження методів трудового виховання дітей, педагогічна бібліотека; мають організовуватися періодичні курси для працівників всіх дитячих установ [14; арк. 113].

Натомість справа з відкриттям дошкільних інституцій не набула яскравого втілення. Відкритий у 1917 році товариством «Дитяча хата» зразковий український дитячий садок проіснував майже рік завдяки зусиллям самої Софії Федорівни Русової, яка проводила там показові заняття та допомагала у закупівлі посібників [13; арк. 16–17 об.]. У праці «Ідейні підвалини школи» Софія Федорівна розвинула і деталізувала означену раніше думку щодо використання народних традицій у вихованні дітей.

Зауважимо, що педагог акцентувала увагу на створенні умов для розвитку освіти для народу. Зміст освіти має охоплювати: знання з природознавства, історико-філологічні та естетичні знання. Знання й готовність вивчати природознавство мають бути першочерговими, адже людина – невіддільна від природи, тож варто знати, як ставитися до неї, аби з найменшого клаптика землі вмілий господар зумів отримати найбільше користі.

Софія Русова активно пропагувала використання в школі таких форм роботи з дітьми, які на той час були притаманні лише дитячим садкам. Наголошуючи на центральному методі – самодіяльному досліді, педагог у праці «Ідейні підвалини школи» вказувала на необхідність використання малювання, ліплення та інших елементів ручної праці для закріплення та узагальнення набутих дітьми гуманітарних знань. Праця на городі, екскурсії в природу чи до виробництва, що також були характерними для дитячих садків, а не для шкіл, розглядали як навчальні лабораторії для набуття дітьми знань і способів діяльності з природничих дисциплін. У контексті проблеми наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку заслуговує на увагу звернення Софії Федорівни Русової до ідей Тимофія Григоровича Лубенця щодо «дитячих осередків» [1]. Осмислення цієї ідеї забезпечило вироблення за участю Софії Русової «Інструкції по майданчикам-клубам», що організовувалися в містах. У цій інструкції зазначалися мета, завдання, зміст, форми навчання і виховання дітей. Дитячий осередок – це педагогічний заклад, основу функціонування якого становить праця, що наближає дитину до природи і сприяє її всебічному розвитку; вік дітей, охоплених майданчиками, 4–12 років; центральною діяльністю на майданчику

є робота на городі і клумбі, екскурсії, ігри; зранку – суспільно корисна праця, після обіду – ігри, читання, розповіді; бажано, щоб майданчик облаштувався за участю дітей [15; арк. 43–43 об.]. «Пояснююча записка Департаменту позашкільної освіти. Відділ дошкільного виховання» містить інформацію про Український дитячий клуб для школярів початкових класів, який був відкритий 15 березня 1918 року по Кловському провулку №4. Члени клубу садили город, ходили коло квітів. У клубі була столлярна майстерня, бібліотека. Клуб організовано на принципах самоврядності й праці [13; арк. 6–7 об.].

Зважаючи на проблеми тогочасних шкіл, діяльність яких не пов'язувалася з життям і працею, педагог висловила ідею про створення нової шкільної інституції інтернатного типу. Особливість функціонування школи (інтернатного типу) полягала в зв'язку з природою та соціальним оточенням. Такий заклад мав стати експериментальним майданчиком для вироблення принципів, методів і засобів нової української школи [9].

Ідеї актуалізації трудового виховання дітей, наступності дошкільного виховання і початкової школи становили значний інтерес як для теорії, так і практики тогочасного шкільництва.

У праці «Дошкільне виховання» педагог стверджувала, що сформувати здоров'я, характер, навички дитини значно легше, аніж перевиховувати її негативні якості. Актуалізуючи ідею суспільного виховання і навчання, вона наголошувала, що материнська любов є надзвичайно важливою складовою виховання, і тому її треба враховувати у педагогічно доцільній, спеціально організованій діяльності дитини. Для цього потрібно створити розвинену мережу дошкільних, шкільних та позашкільних закладів, орієнтованих на поступове формування майбутнього громадянина, здатного до життя і праці в суспільстві.

Софія Федорівна впродовж усієї своєї педагогічної практики обстоювала ідею про зв'язок дитячих організацій (дитячі садки, початкова школа – Є.А.) з середовищем, у якому дитина народилася і зростає. Спільна робота педагогів і батьків має забезпечити органічний зв'язок потреб народу з результатами освіти в контексті поєднання навчання з життям у взаємозв'язках: родина – дитячий садок – початкова школа. Освітнє середовище має бути знайомим і зрозумілим дитині, яка, виконуючи різноманітні завдання, буде розвивати свої фізичні і духовні сили, самостійно здобуваючи знання, потрібні їй для подальшого дорослого життя. В такій організації освітнього процесу Софія Русова вбачала розбудову всіх ланок освіти на принципах самостійної активності, творчості в праці, гуманізації освіти. В рукописах спогадів Софії Федорівни Русової знаходимо високе відзначення діяльності вже згадуваної пані Лавриненко з Чернігова (Марія Данилівна Лавриненко-Мищенко – Є.А.). Педагог стверджувала, що вона одна з небагатьох, хто усвідомлював важливість українізації дитячих садочків, і дуже цінувала етнографічний

елемент, який вона внесла в ігри, ручну працю, оповідання для дошкільників [16; арк. 56].

Розвиток ідеї підготовки дитини до подальшого суспільного трудового життя простежується в поглядах на організацію трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного життя. Педагог поділяла тогочасні погляди щодо впровадження трудового навчання і виховання в освіті, але водночас критикувала практику їх реалізації. Вона порушує питання запровадження трудового принципу в навчанні та вихованні дітей задля формування самостійної незалежної людини, яка в кожному середовищі може реалізуватися. Працю Софія Федорівна розглядала не як трудову діяльність, а як метод, за допомогою якого кожне засвоєне знання буде усвідомлюватися дитиною. Характеризуючи практику тогочасного трудового виховання, педагог називає його «ремеслом», що перетворює дитячий садок чи початкову школу на трудову організацію, де результатом є не розвиток самостійної творчості дитини, а вироби, виготовлені дітьми. Наступність у трудовому вихованні і навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку Софія Федорівна Русова визначає й у єдності вимог щодо організації праці дітей в дитячих садках та початковій школі. Заслугує на увагу узагальнення Софії Русової щодо значення праці як засобу виховання, а саме: праця є активністю; вона має викликати свідому зацікавленість дітей; праця має реальні наслідки; є засобом фізичного розвитку; має бути посилюючою для виконання кожною дитиною; педагогічний супровід дитячої праці варто здійснювати на індивідуальному підході; праця має бути різноманітною. Ці вимоги – основа організації освітнього процесу, що базується на трудовому принципі та принципі наступності. Педагог також поділяла ідеї взаємозв'язку трудового виховання та інтелектуального розвитку. Вона засуджувала шаблонну, примусову працю, вказуючи на пріоритетність розвитку особистості як творчого, свідомого робітника, громадянина, який цінує власну працю і працю інших людей, бачить значущість праці для розвитку суспільства [8].

У праці «Нова школа» Софія Русова привертає увагу до потреб суспільства, щодо освіти дітей. Вона актуалізує проблеми невідповідності очікувань батьків від навчання їхніх дітей у школі і реального стану підготовленості дітей до подальшого життя. З огляду на недовіру суспільства до сучасної школи, актуалізуються завдання пошуку шляхів утвердження її в суспільстві як інституції розвитку особистості для ефективної суспільно корисної праці. Таку функцію, на думку педагога, школа зможе виконувати лише тоді, коли метою освіти буде визначено розвиток самостійних творчих сил дитини. Вихователь і вчитель мають сприяти у розширенні свідомості дитини, у різноманітності її діяльності, наданні можливості найефективніше застосувати свої знання для вирішення життєвих ситуацій.

Трудове виховання дітей розпочинається з організації життя самого вчителя. Тож Софія Русова наголошувала на необхідності виділення педагогам земельних ділянок, що слугуватимуть дослідними майданчиками, як для самих педагогів, так і для дітей. Діти зможуть спостерігати за розвитком рослин у різних умовах, здійснюючи практичні досліди, здобувати знання про взаємозв'язок природних явищ. Реалізація наступності у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку прослідковується і в поглядах Софії Русової щодо змісту освіти у новій школі. Вона запропонувала таку структуру предметів для початкової школи: Закон Божий; рідна мова; арифметика; природознавство; географія; історія; ручна праця (малювання, ліплення, різьба по дереву); спів; фізичне виховання (рухливі ігри та гімнастичні вправи) [10].

Поєднання змісту дошкільної та початкової освіти, на думку Софії Русової, – основне завдання розвитку національної школи України. Початкове навчання, що здійснюється на основі зв'язку дитячого садку і початкової школи, має на меті, за твердженням педагога, активізацію цікавості до навколишньої дійсності та надання первинних знань про способи її перетворення. Вміння дитини, здобуті в дитячому садку, а саме: праця з олівцем, ножицями, глиною, папером, – підґрунтя для подальшої освіти в школі. Працю Софія Федорівна Русова називає і дитячі спостереження змін і явищ у природі, й екскурсії, й дитячі колекціонування всіляких цікавих для них дрібниць, складання музею, ілюстративне перероблення бесід, оповідань, екскурсій, прикрашання хати й упорядкування всяких речей з довкілля дитини. Творчість педагог розглядає як процес інтелектуального пошуку людини, за допомогою натхнення і фантазії, чогось нового, що виявляється у власних засобах і створює новий духовний скарб [8].

Можливість реалізації цих ідей Софія Русова бачила у впровадженні комплексного підходу в поєднанні з трудовим принципом. Вивчення одного явища в різних способах діяльності дасть змогу сформувати живе, природне ставлення дитини до засвоєного знання. В праці «У дитячому садку» Софія Русова вказувала на те, що програма роботи з дітьми формується на основі природи й навколишнього світу дитини. Вона запропонувала систематизувати роботу з дітьми відповідно до пів року, різноманітності етнографічного змісту освіти. Софія Русова наполягала, що кожна тема має як теоретичну, так і практичну складову. Комплексна система, яку вона запропонувала, охоплює: спостереження за природою – розповіді вихователя – художні твори – вироби ручної праці – бесіди [6].

Софія Федорівна Русова – одна з небагатьох науковців періоду кінця XIX – початку XX століття, чий продуктивні ідеї щодо розвитку освіти України пройшли випробування крізь різні етапи суспільних і державних перетворень. Свідченням цього є її праці, опубліковані в різні часи і в різних місцях

України та поза її межами. Надзвичайно актуальними і нині є її ідеї: «Головне – викликати активність дитини, перемогти інертність її духовних сил. Все навчання має викликати власне зусилля дитини, щоб досягнути можливої мету. Навчання може дуже добре причинитися до вироблення характеру, розвиваючи увагу, розум, викликаючи постійно власну ініціативу, даючи дитині праці цікаві для неї, які однак вимагають від дитини самостійної активності» [11, с. 224].

Проаналізовані погляди Софії Федорівни Русової щодо наступності у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку не втрачають актуальності в контексті практико-орієнтованого змісту сучасної освіти. Запропоновані шляхи реалізації означеної проблеми потребують трансформації лише з позиції часу, а не змісту. Малодослідженими залишаються розвивальні техніки, запропоновані С.Русовою. Водночас проблема наступності потребує подальшого вивчення й аналізу. Перспективними вважаємо також дослідження по статі Софії Федорівни Русової з погляду її внеску в історію освіти і культури України.

Література

1. Антипін Є. Ідеї наступності в педагогічній спадщині Наталії та Тимофії Лубенців / Євген Антипін // Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – 2012. – №6(1). – С. 309–313.
2. Венгловська О. Внесок С.Русової у розбудову українських дитячих садків / Олена Венгловська // Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика», присвяченої 160-річчю від дня народження С.Русової (25 лютого 2016 р., м. Івано-Франківськ) / за заг. ред. Т.К. Завгородньої. – Івано-Франківськ, 2016. – С. 195–199.
3. Іванюк Г. Життєствердність ідей С.Русової про розбудову нової школи в Україні / Ганна Іванюк // Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика», присвяченої 160-річчю від дня народження С.Русової (25 лютого 2016 р., м. Івано-Франківськ) / за заг. ред. Т.К. Завгородньої. – Івано-Франківськ, 2016. – С. 213–217.
4. Коваленко О. Образ дитини у психолого-педагогічній спадщині С.Ф. Русової / Олена Коваленко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського держ. пед. унів. ім. П.Тичини. – 2012. – №40. – С. 115–119.
5. Огієнко Д. Софія Русова про трудове виховання дітей дошкільного віку / Д.Огієнко // Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика», присвяченої 160-річчю від дня народження С.Русової (25 лютого 2016 р., м. Івано-Франківськ, Україна) / за заг. ред. Т.К. Завгородньої. – Івано-Франківськ, 2016. – С. 243–247.
6. Русова С. В дитячому садку / Софія Русова. – Полтава, 1919. – 20 с.

7. Русова С. Дитячий сад на національному ґрунті / Софія Русова // Світло. – 1910. – №3. – С. 44–54.
8. Русова С. Дошкільне виховання / Софія Русова. – Українське видавництво в Катеринославі. – 1918.
9. Русова С. Ідейні підвалини школи / Софія Русова // Світло. – 1913. – Кн. 5. – С. 33–39.
10. Русова С. Нова школа / Софія Русова. – К. – Українська школа. – 1917
11. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання / Софія Русова // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.): хрестоматія / [упоряд.: Л.Д. Березівська та ін.; наук. ред. О.В. Сухомлинська]. – К.: Наук. світ, 2003. – С. 224.
12. Січкара А.Д. С.Русова, К.Маєвська про формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку: ідеї діяльнісного підходу / А.Д. Січкара // Дошкільне виховання. – 2012. – №12. – С. 11–12.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 2201, оп. 2, спр. 517, арк. 6–7об, 8, 16–17об,
14. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 160, арк. 113.
15. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 199, арк. 43–43 об.
16. ЦДАВО України, ф. 3889, оп. 1, спр. 2, арк. 56.

Анотації

Євген АНТИПІН

Софія Русова про наступність у трудовому вихованні дітей дошкільного і молодшого шкільного віку

У статті висвітлено ідеї наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на матеріалах теоретико-практичної спадщини Софії Русової. Проаналізовано ідеї змістового та організаційного забезпечення наступності в поглядах видатного педагога. Результати історико-педагогічного дослідження засвідчують актуальність та перспективність ідей педагога щодо трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку для розвитку сучасної системи освіти в Україні.

Ключові слова: Софія Русова, наступність, трудове виховання, діти дошкільного та молодшого шкільного віку, дитячий садок, початкова школа, освіта.

Евгений АНТИПИН

София Русова о преемственности в трудовом воспитании детей дошкольного и младшего школьного возраста

В статье освещаются идеи преемственности в трудовом воспитании детей дошкольного и младшего школьного возраста на материалах теоретико-практического наследия Софии Русовой. Проанализированы идеи содержательного и организационного обеспечения преемственности во взглядах выдающегося педагога. Результаты историко-педагогического исследования подтверждают актуальность и перспективность идей педагога о трудовом воспитании детей дошкольного и младшего школьного возраста

для развития современной системы образования в Украине.

Ключевые слова: София Русова, преемственность, трудовое воспитание, дети дошкольного и младшего школьного возраста, детский сад, начальная школа, образование.

Evgen ANTYPIN

Sofia Rusova's ideas of continuity in labor education of pre-schools and primary school pupils

The article highlights the essence of ideas of continuity labor education of pre-schools and primary school pupils

by the materials of theoretic and practice heritage of Sofia Rusova. Ideas of content and organizational support of continuity in Sofia's Rusova views are disclosed. The data of historical and pedagogical research improve the relevants and prospects of pedagog's ideas, of labor education of pre-schools and primary school pupils, for the development of modern Ukrainian educational system.

Keywords: Sofia Rusova; continuity; labor education; pre-schools and primary school pupils; kindergarten; primary school; education.

ПОДІЇ, ЗАХОДИ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Питання освіти – на засіданні Уряду

11 травня ц.р. під час засідання Уряду Міністр освіти і науки України Лілія Гриневич поінформувала присутніх про те, що, починаючи з 2016 року, сертифікати ЗНО будуть дійсні не менш як два роки.

Нині напрацьовано таку методологію зовнішнього незалежного оцінювання, коли можемо говорити про те, що сертифікати ЗНО можуть бути дійсними впродовж двох–трьох років, – повідомила Міністр. Лілія Гриневич зазначила, що останніми роками випускники мали щороку здавати зовнішнє незалежне оцінювання, адже до вищого навчального закладу приймали лише за сертифікатами року вступу. «Це було пов'язано з відсутністю методики, яка дозволяла б порівняти сертифікати різних років. Тепер така можливість буде, і сертифікат буде дійсний не менш як два роки», – пояснила Лілія Гриневич.

Міністр поінформувала, що нині 132 тис. українських випускників взяли участь у зовнішньому незалежному оцінюванні з математики та 267 тис.

дітей з української мови і літератури, або 95% від тих, хто зареєструвався. Щодо випускників із Донбасу, то вони матимуть змогу взяти участь у ЗНО під час додаткової сесії, або ж, якщо Верховна Рада України ухвалить відповідний закон, зможуть вступати за окремою процедурою до деяких вищих навчальних закладів на Донеччині та Луганщині, насамперед тих, що були евакуйовані з неконтрольованих територій.

Міністр освіти і науки України Лілія Гриневич поінформувала, що для підвозу дітей до опорних шкіл в областях необхідно ще додатково закупити 81 автобус і відремонтувати дороги. Проблема із їх закупівлею місцевими органами влади для шкіл постала у зв'язку із зростанням ціни на український автобус. Запланована в бюджеті вартість українського автобуса становить один млн двісті тисяч грн, але сьогодні ціна зросла до півтора мільйона. В результаті місцеві органи влади не мають змоги докупити автобуси у співвідношенні 50 на 50, тому звертаються до Міністерства з проханням сприяти зміні співвідношення закупівлі шкільних автобусів до 70 на 30 (70 % – сплачується із субвенції, 30 % – з місцевого бюджету). За словами Лілії Гриневич, для повного забезпечення опорних шкіл транспортними засобами необхідно додатково закупити 81 автобус.

Ще одне важливе питання – якість доріг до опорних шкіл. На сьогодні тільки 75% доріг, із визначених до цих закладів, є придатними. «Для нас важливо, щоб карта ремонту доріг накладалася на ту карту підвезення, і їх потрібно якісно відремонтувати до початку нового навчального року», – наголосила Лілія Гриневич.

Прем'єр-міністр України Володимир Гройсман доручив відповідним керівникам опрацювати оголошені Міністром освіти і науки питання та вжити необхідних заходів щодо їх розв'язання.

За інф. офіційного сайту МОН України